

KURTULUŞTAN SONRA İZMİR'DE YUNAN İŞGAL DÖNEMİNE TEPKİLER*

ENGİN BERBER

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşından 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak çekildi. Bu ateşkesi imza etmekle Osmanlı Devleti, hem kayıtsız koşulsuz teslim oluyor, hem de fiilen sona eriyordu. Güvenliklerinin tehdit edildiği gerekçesiyle İtilâf Devletleri, 7. maddeye dayanarak istedikleri yeri işgal edebileceklerdi. Bu, Osmanlı Devletini her an parçalanmaya ve işgale hazır bir duruma getiriyordu. İzmir ve çevresini ele geçirmek isteyen Yunanistan ve İtalya, kendi açılarından haklı oldukları düşüncesinde idiler.

Yunan dış politikasının temeli olan Megalo-İdea, Ege'yi bir Yunan Denizi haline getirerek bir ayağı Asya'da, bir ayağı Avrupa'da olan Büyük Yunanistan'ı, eski Bizans-Grek İmparatorluğunu yeniden kurmak demektir. Yunan Başbakanı olduktan sonra, Yunanistan'ı sistemli bir şekilde büyütme başaran Venizelos,¹ "olabildiği kadar Yunan halkını içine alacak şekilde Yunan Devletinin topraklarını genişletmek ve Yunanistan'ı Akdeniz'de önemli bir devlet haline getirmek"² istiyordu.

19. Yüzyılın ikinci yarısında millî bir devlet olarak ortaya çıkan ve aynı yüzyılın sonunda emperyalist bir dış politika izleyen İtalya, bir Akdeniz devleti olmanın ve Oniki Adayı elinde bulundurmanın verdiği imkânlardan yararlanarak, sözkonusu bölgeye egemen olmak ve İtalyan ekonomisini, bu bölgenin ekonomik değerleri ile desteklemek istiyordu.

* Bu makale, "Kurtuluşundan Cumhuriyet'in İlanına Kadar İzmir" başlığını taşıyan Yüksek Lisans tezimizin, "Kurtuluştan Sonra İzmir'de İşgal Dönemi Olaylarına Tepkiler" başlıklı bölümünün geliştirilmiş biçimidir.

¹ 1910 yılında Yunan Başbakanı olan Venizelos, 8 Ekim 1912'de başlayan ve 1913 yılına kadar devam eden Balkan Savaşlarında, Yunanistan'ın göz koyduğu Selânik'i almayı başardı. Bundan sonra Venizelos'un amacı Kuzey Epir, Trakya ve Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katmaktır. Bu sebeple Yunanistan'ı 1917 yılında İtilâf Devletleri yanında savaşa soktu. İtilâf Devletleri savaşı kazanınca, savaşın kazanılmasında hiçbir etkili girişimi olmayan küçük Yunanistan bunun nimetlerinden yararlanmaya kalkıştı.

² Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, İstanbul (1978), s. 47

Gerçekte İzmir ve artbölgesi üzüm, incir, pamuk, tütün, palamut, meyan kökü gibi dünya pazarlarının gereksinim duyduğu tarım ürünleri ve bunları kente bağlayan demiryolları ile ekonomik, Ege denizini kontrol etme niteliği ile de stratejik bir öneme sahipti. Bölge üzerinde çıkarları çatışan İtalya, bu yörenin Yunanistan tarafından işgaline başladığı 15 Mayıs 1919 tarihine kadar kıyasıya mücadele etmiştir. Yunanlıların İzmir'e çıkmasından sonra İtalya, işgali altında bulundurduğu bölgelerde halka daha hoşgörülü davranmak, hastane açtırmak, ilâç dağıtmak, çiftçilere kredi vermek gibi nispeten ılımlı bir politika gütmeye başladı.

İtalya ve Yunanistan'ın İzmir'i elde etmek için yaptıkları mücadeleyi ve emperyalist devletlerin olaya yaklaşımını, Birinci Dünya Savaşından başlayarak incelemek konuya açıklık getirecektir.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşına Almanya yanında katıldıktan sonra, İtilâf Devletleri İzmir ve artbölgesini diplomatik pazarlıklara peşkeş çekmeye başladılar. Bu pazarlıklar, İtilâf Devletleri Yunanistan'dan, Avusturya tehdidi altındaki Sırbistan'a yardım etmesini istedikleri zaman başladı. İngiltere, tarafsız kalmış Bulgaristan'ı savaşa sokmak için, 1915 Ocağında Kavala'yı bu devlete vermeği vaat etti. Buna karşılık Yunanistan'a da İzmir ve artbölgesiyle Kıbrıs verilecekti. Çanakkaleye saldırmadan önce de, İtilâf Devletleri Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa sokmayı plânladılar. Yunan Başbakanı Venizelos bu plâni kabul ettiyse de Yunan Kralı, Genelkurmayı ve Rusya'nın tepkisi bu girişimi sonuçsuz bıraktı. Çanakkale Savaşının tüm şiddetiyle devam ettiği bir sırada, 14 Mart 1915'de İngiltere, Fransa ve Rusya arasında İstanbul Antlaşması imza edildi. Bu antlaşma ile İstanbul ve Boğazlar bölgesi Rusya'ya veriliyor, Asya Türkiyesi'nin ise İngiltere ve Fransa arasında paylaşılması uygun görülüyordu. Daha sonra İtilâf Devletleri, tarafsızlığını koruyan İtalya ile 26 Nisan 1915'de Londra Antlaşmasını imza ettiler. Bu antlaşma ile İtalya'ya, savaşa girme yükümlülüğü karşısında Adriyatik, Akdeniz ve Ege'den tavizler veriliyordu. Savaşa giren İtalya, kısa bir süre sonra payının azlığından yakınmağa başladı. Aynı tutum içinde olan Rusya'ya İngiltere ve Fransa, Suriye, Filistin, Lübnan ve Irak'taki tasarruflarına karışmaması kaydıyla, Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan yeni topraklar verildi. İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'yu manda rejimleri şeklinde parçaladıkları Sykes- Picot Antlaşması öncesinde İtalya, Antalya, Kilikya ve Suriye ile ilgilendiğini dost ve müttefiklerine bildirdi ise de istediklerini elde edemedi. Bunun üzerine 1916 Kasımında müttefiklerine bir karşı muhtıra

veren İtalya, "Antalya ve İzmir'de ileri bir İtalyan kolonisi vardır" görüşünden hareketle, İzmir'i istediğini belirtti. Rusya, İtalya'nın Söke Limanıyla yetinmesini, İzmir'deki İtalyan isteklerine karşı çıkılmasını Fransa'ya teklif etti. Fransa, İtalyan isteklerini Kilikya'daki çıkarlarına dokunduğu için aşırı buldu. Ancak İtalya'yı yanlarında tutmak isteyen İngiltere ve Fransa, 1917 Nisanında bu devletle imzaladıkları St. Jean de Mauirene Antlaşmasıyla, İzmir-Kayseri-Mersin üçgeni içinde kalan Akdeniz ve Ege Bölgesini, Rusya'nın onaylaması koşuluyla İtalya'ya bıraktılar. Bu arada 26 Haziran 1916'da İtilâf Devletlerinin desteğini kazanan Venizelos, Yunanistan'ı İtilâf Devletleri yanında savaşa soktu³.

Birinci Dünya Savaşı, 1918 yılının sonlarında Osmanlı Devletinin de dahil olduğu, İttifak Devletlerinin yenilgisiyle sonuçlanınca, sıra savaş için de yapılan gizli antlaşmaları uygulamaya geldi.

Savaş sonrası dünyada barış ortamını yeniden kurmak, Avrupa'nın sınırlarını çizmek ve savaşta İtilâf Devletlerine düşman olan devletlerden ayrılacak toprakları bölüşmek üzere A.B.D. Başkanı, İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanları 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansında biraraya geldiler. Konferansın 3-4 Şubat günkü oturumunda bir konuşma yapan Yunan Başbakanı Venizelos, Doğu Trakya ile Batı Anadolu'da İzmir'in de içinde bulunduğu Aydın vilâyetinin önemli bir bölümünü istedi. İtalya, Yunan isteklerinin Londra ve St. Jean de Mauirene antlaşması ile çeliştiğini ileri sürdü. İngiltere, Londra Antlaşmasıyla İtalya'ya yalnız Antalya'nın söz verildiğini, St. Jean de Mauirene antlaşmasının Rusya'nın yeni rejim dolayısıyla değişen tutumu yüzünden geçerli olamayacağını belirtti.

İngiltere, İtalya'nın İzmir bölgesine yerleşmesini istemiyordu. Çünkü İtalya, zengin insan kaynaklarına ve Akdeniz'de kuvvetli bir donanmaya sahipti. Yunanistan ise bağımsızlığını kazandığı 1829 yılından beri savaşlar içindeydi ve iç istikrarını bir türlü sağlayamamıştı. İzmir'i alsa bile orada barınabilecek maddî ve manevî kaynaklardan yoksundu. İngiltere, kendi çıkarlarına hizmet edeceğini bildiği Yunanistan'a yardım etti. Çünkü, Batı Anadolu bölgesine yerleşecek zayıf bir Yunanistan, İngiltere'nin bölgedeki sermayesinin ve Ege'deki çıkarlarının jandarmalığını yapacaktı. Fransa da İngiltere'nin dümen suyunda bir politika izleyince İtalya, gizli antlaşma-

³ Bu gizli pazarlıklarla ilgili yazışmalar, savaştan sonra yayınlanan diplomatik belgelerde yer almıştır. Burada dilimize çevrilmiş olan şu eseri anmakla yetiniyoruz. *Anadolu'nun Taksimi Plânı*, Çev: Kurmay Yarbay Babaeskili Hüseyin Rahmi, İstanbul (1972)

larla kendisine vaadedilen yerlerin verilmediği gerekçesiyle konferanstan çekildi. Aynı gün İtalyanlar'ın Antalya ve Marmaris'i işgal etmeleri, Konya'daki birliklerini takviye ederek, İzmir Limanına bir savaş gemisi göndermeleri, müttefiklerde, İtalya'nın bir oldu bittiyle İzmir'i işgal edebilecekleri korkusunu uyandırdı. 5 Mayıs 1919'da Yunanlıları İzmir'e çıkarmaya karar veren müttefikler, 15 Mayıs 1919'da Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. maddesi gereğince harekete geçti. İleri sürdükleri gerekçe, Batı Anadolu'da Rumların, Türkler tarafından katledildiği yalanı idi⁴.

İzmir'e çıkan Birinci Larisa Tümeninin 38. Efzon Alayı, Konak istikametine doğru yürüyüşe geçti. Alay, Konak Meydanına ulaştığı sırada kalabalıktan ateş açıldı. Bu olay sonrasında çıkan çatışmalarda ve bunu takip eden birkaç hafta içinde İzmir ve çevresinde 5000 Türk öldürüldü⁵. Yunan işgal kuvvetlerinin Türk halkına karşı izlemiş olduğu insanlık dışı uygulamalar, İngiliz Paramentosunda ve basınında eleştirilere yol açınca,⁶ Venizelos önce 20 Mayıs'da Başbakan Yardımcısı Rapoulis'i İzmir olaylarını incelemek üzere buraya gönderdi. Onun verdiği soruşturma raporuna dayanarak, işgal sırasında İzmir'de Yunan Yüksek Komiseri ve Averof Zırhlısı Komutanı olan Albay Mavridis'i görevinden alarak yerine, Türk ve İslâm hukuku dalında uzman, o sırada Epir Genel Valisi olan ve güvenilir, tarafsız biri olarak bilinen Aristides Stergiadis'i, İzmir Yüksek Komiseri olarak tayin etti. Bu tayine ek olarak Venizelos, 6 Temmuz 1919'da Paris'ten gönderdiği bir telgrafta, "Hiç abartmadan diyebiliriz ki, ordumuzun taşkınlıkları bunca emek sonucunda kurulmuş bulunan yapıyı tamamen yıkabilir"⁷ diyerek, General Pareskevopulas'a hemen İzmir'e hareket etmesini bildirdi. Venizelos'un aldığı tüm önlemlere ve Yunan propagandasının Avrupa kamuoyunu Yunanistan lehine kazanma çabalarına

⁴ Adım adım Yunan ordusunun İzmir'e çıkarılması ve gelişen olaylar için bkz: G. Jaeschke, "İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması", Çev: Mihin Eren, *Belleken*, sayı: 32/128 (1968), ss. 567-76, Ergün Aybars, "Bir Levanten'in Anılarında İzmir'in İşgali", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler*, İstanbul (1986), ss. 87-94

⁵ Katliam ve öldürmeler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Salâhi R. Sonyel, *Türk-Yunan Anlaşmazlığı*, Ankara (1985), s. 25, Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara (1973), ss. 53-61, Kamil Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Ankara (1982), ss. 21-48, Smith, *a.g.e.* ss. 102-4, Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara, (1974), ss. 107-85, Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul (1970), ss. 212-70, Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir (1982), ss. 311-70

⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, ss. 53-54, İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, (Mayıs 1919-Temmuz 1921), Ankara (1981), ss. 93-94

⁷ Sonyel, *a.g.e.*, s. 54

rağmen, 15 Mayıs ve sonrasındaki olayların yankıları artarak devam etti. Barış Konferansının 18 Temmuz 1919'da kurmuş olduğu soruşturma komisyonu, 14 Ekim'de konferansa sunduğu raporunda, işgale gerekçe olarak ileri sürülen, İzmir ve çevresinde Hristiyanların katledilme tehlikesi içinde olduğunu belirten Yunan tezini çürütüyor, işgal sırasında meydana gelen olayların sorumluluğunu Yunanlılara ve onlara İzmir'e çıkış izni veren müttefiklere yüklüyordu. Rapor, Yunanlılar için o derece ağırdı ki, Yunan işgal kuvvetlerinin en kısa süre içinde İzmir'den çekilmesini istiyordu. Raporun bu derece gerçekçi olması yüzünden Fransız Başbakanı Clemenceau, Yunanlılar'ın İzmir'e çıkarılması konusunda verdiği destekten ötürü pişmanlık duymaya başlamış, Venizelos'a bir not göndererek işgalin geçiciliği üzerinde durmuştu⁸. Soruşturma kurulunun verdiği raporun kopardığı fırtınayı yatıştırmayı başaran Venizelos, Yunanistan'ın acı sonunu hazırlıyordu⁹.

İzmir'in işgalinden sonraki birkaç hafta içinde, Türklerin içine düştüğü şaşkınlıktan yararlanan Yunanlılar, Aydın vilâyetine bağlı bulunan şehir ve kasabalardan bir çoğunu işgal ettiler. İşgalden sonra Yunanlıların, zorunlu olmadığı halde askerî kuruluşlar dışında sivil örgütlenmeler oluşturmaları, amaçlarının geçici işgal değil, bölgeyi Yunanistan'a ilhak, yani Enosis olduğunu gösteriyordu. 21 Mayıs 1919'da İzmir'e gelerek görevine başlayan Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis, Yunan Konsolosluğunda kendisine bağlı ve içinde içişleri, dışişleri, eğitim, bayındırlık, gümrük, ekonomi, işe, muhacirler, haberleşme, tercüme, hukuk müşavirliği gibi kurumları barındıran 14 büro oluşturdu. Bunlardan İslâm işleriyle uğraşanının başına, önceleri Drama Valiliği yapmış, Giritli bir Müslüman olan Ali Naibzadeyi getirdi¹⁰. Sevr Antlaşmasının imza edilmesine kadar örtülü bir şekilde devam eden ilhak hazırlıkları, Sevr Antlaşmasının imzalanmasından sonra su yüzüne çıktı. İlgili maddeye göre İzmir'de, Yunanistan'ın hazırlayıp, Milletler Cemiyetinin onaylayacağı bir

⁸ Smith, *a.g.e.*, s. 129, Soruşturma komisyonunun İzmir ve çevresindeki çalışmaları için bkz: *Ahenk*, 22, 24, 26, 27 Ağustos 1919, 15, 17, 21 Ekim 1919, 12 Kasım 1919.

⁹ Gerçekte, Yunanistan'ın İzmir'e çıkarılması ve işgal sonrasında meydana gelen olaylarda en büyük sorumluluk, İngiltere ve Yunanistan ile bu devletlerin başkanlarına aitti. İzmir'in işgalinden güdülen amaç, Hristiyanlara karşı yapıldığı ileri sürülen kırım önlemek ve barışı sağlamaksa, İzmir müttefiklerce işgal edilmeliydi. Öte yandan Yunanistan, kuvvetlerini tecrübesiz bir albayın komutasında İzmir'e çıkartarak, kendi açısından gerekli önlemleri almamıştı.

¹⁰ Smith, *a.g.e.*, s. 105, Su, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilâyeti*, Ankara (1981), s. 8

seçim kanunu ile bölgesel bir meclis oluşturulacak ve bu meclis beş yıl sonra, İzmir ve çevresinin Yunanistan'a katılması işlemini tezgâhlayacaktı. Bu madde, beş yıl sonra Yunanistan'ın İzmir ve çevresini ilhak etmesi için zemin hazırlıyordu. Yunanistan, İzmir problemini lehinde halletmek için temkinli bir adım atmıştı. Çünkü, bu aşamada Enosis ilan edilirse, Türk-Yunan savaşı şiddetlenirdi. Şimdi ise, Enosis için beş yıllık bir zaman ayrılmıştı. Öte yandan bu süre içinde Yunanistan, bölgeye çok sayıda Rum göçmen getirerek, Venizelos'un Paris Barış Konferansında verdiği, Batı Anadolu'da Rum nüfusun çok olduğuna dair uydurma rakamları doğrulayacak ve Enosis için meşru bir ortam hazırlayacaktı¹¹. Antlaşmanın yürürlüğe girmesi için, tarafların Millet Meclisince onaylanması hükmünü çiğneyen Yunanlılar, vakit geçirmeden antlaşmayı uygulamaya koydular. İzmir hükümet dairelerinde çalışan birçok Türk memurun işlerine son verilerek, yerlerine Atina'dan gelen Yunan memurlar yerleştirildi. Belirtilmesi gereken nokta, Yunanistan'ın Sevr'den önce ve sonra, Vali Kambur İzzet Bey ve Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa gibi, Yunan çıkarlarına hizmet edenleri, görevlerinden almamış olmalarıdır¹².

Yunanlılar, işgalden hemen sonra, Enosis'in meşruluğunu sağlamak için, daha önce Yunanistan'a ve Adalara göç etmiş olan Rumları, Aydın vilâyetine getirmek amacıyla girişimlerde bulundular. Stergiadis İzmir'e gelir gelmez, her kasabaya birer siyasî temsilci, Çeşme, Karaburun ve Foça ilçelerine ise birer iskân ve muhacir memuru gönderdi¹³. Yine Stergiadis'in teklifi üzerine Yunan hükümeti, Rum göçmenler için Aydın vilâyetinde barakalar yapmaya karar verdi ve bu işle ilgilenmek üzere Nafia Bakanlığı Aleksos isminde bir mühendisi İzmir'e gönderdi¹⁴. Sevr Antlaşma-

¹¹ Venizelos'un Paris Barış Konferansında, Batı Anadolu'da Rum nüfusun çok olduğuna dair verdiği uydurma rakamlar için bkz: Yuluğ Tekin Kurat, "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Sorunu-Sevr", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Cilt: 10/58, İstanbul (1972), s. 14, Kurat, *Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması*, Ankara (1986), s. 56

¹² Parlak, *a.g.e.* ss. 363-64, Umar, *a.g.e.*, s. 204'de İşgalden sonra İzzet Beyin görevden alındığı yazılarak yanlış bilgi verilmiştir. Nail Morali, *Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları*, İstanbul (1976), s. 146'da "İzzet Bey işgal günü Yunanlılardan dayak yedi, utanmadan makamına döndü" denmekte, *Ahenk*, 7 Ocak 1920'de İzzet Beyin vefat ettiği 1920 yılının ilk haftasına kadar, İzmir valiliği görevini yürüttüğü, *Ahenk*, 8 Ocak 1920'de, Dahiliye Nezaretinin, İzzet Beyin yerine vilâyet mektubî Ali Saib Beyi vekâleten atadığını yazmaktadır. *Ahenk*, 13 Ocak 1920'de, Aydın vilâyeti valiliğine eskiden sadaret müsteşarı olan Emin Beyin getirildiğine dair irade-i seniyenin çıktığı yazılmaktadır.

¹³ Su, *a.g.e.*, s. 8

¹⁴ *Ahenk*, 16 Kasım 1919

sından sonra, bir taraftan vilâyete Rum göçmenler getirilirken, öte yandan Müslüman halk İç Anadolu'ya göçe zorlandı¹⁵. Yunanlıların yaptığı baskı nedeniyle sadece Aydın, Nazilli ve Manisa bölgesinden 50.000 kişi, İç Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Yunan Başbakanı Gounaris'in 12 Kasım 1921 tarihinde düzenleyip, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a sunduğu bir notada belirtildiği üzere, 1921 Ocağına kadar İzmir çevresine 126.000 Yunan göçmeni getirilip yerleştirilmişti¹⁶. Stergiadis bunlara kredi verdi, tarım araçları dağıttı, beslenmelerini temin etmek için Yunan Hükûmetinden un ve zahire istedi¹⁷.

Yunanlılar, Anadolu'yu Helenleştirmede eğitimin oynayacağı rolün önemini görerek, özellikle Sevr'den sonra yoğun çalışmalar yaptılar. İşgalden sonra öğretim kurumlarındaki tahribat, bazı öğretmen ve öğrencilerin tutuklanması veya işgal bölgesi sınırlarının dışına çıkarılması, öğretmen maaşlarının ödenmesindeki sıkıntılar¹⁸ ve gerek Yunanlıların, gerekse yerli Rumların maddî ve manevî baskıları yüzünden eğitim önemli ölçüde ak-

¹⁵ Sonyel, *Türk-Yunan Anlaşmazlığı*, s. 41'de 11 Eylül 1921'de Sir Harry Lamb'dan Curzon'a gelen telgrafta, "Almış olduğum son derece inanılır haberlere göre, Aydın'a kadar Tire ve Ödemiş'te, 50 kadar köy Yunanlı askerler tarafından yakılmıştır. Köy sakinlerinin ekserisi evlerinden ayrılmışlardır. Katliam olayı yer almamış, sadece birkaç insan öldürülmüş ve sürüler yok edilmiştir" deniyor ki, katliam yapılmayışı, bu eylemin amacının sadece yerli halkı göçe zorlamak olduğu anlaşılıyor. Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptığı Tehcirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleken*, Cilt: 37/148, s. 488'de, Yunanlıların yaptıkları zulüm sonucu Aydın vilâyetinde ilk aşama 80.000 civarında kişinin perişan ve sefil durumda, yaşadıkları bölgeden göç etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. R. Anhegger, "Kurtuluş Savaşında İzmir" (1919-1923 yılları arasında İzmir Hollanda Başkonsolosluğunun gönderdiği raporlar). *Tarih ve Toplum*, sayı: 9, İstanbul (Eylül 1984), ss. 170-173'de, Dönemin İzmir Hollanda Başkonsolosu ülkesine gönderdiği raporlarda Yunan Ordusu ve Rumların, Türklere zulüm yaptığı, halkın zulümden kaçmak amacıyla İtalyan bölgesine sığındığı belirtilirken, *Ahenk*, 6 Temmuz 1919'da, vilâyet makamının yayınladığı bir bildiri ile halkın göç etmemesi isteniyordu, *İrade-i Milliye*, 13 Ocak 1919'da, Yunanlılar baskı ile Müslüman halkı göç ettirerek Batı Anadolu'da çoğunluğu sağlamak için, daha mütareke döneminde çalışmalar yapmışlardı. Bölgede yerli Rumlar tarafından bağımsız bir devlet kurulacağı ve bölge halkını göç ettirmek için Rum çetelerinin, Yunanistan'ın yardımıyla katliama kalkışacağını öğrenen İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, müttefik komiserlere bir nota vermeğe karar vermişti.

¹⁶ Umar, *a.g.e.*, s. 235, Smith, *a.g.e.*, s. 114'de bölgeye yüz binden fazla Rum getirildiği belirtilmektedir.

¹⁷ *Ahenk*, 7 Aralık 1919

¹⁸ *Ahenk*, 9 Kasım 1919'da, bazı kazalarda öğretmenlerin beş aydan beri maaş alamadıklarının öğrenildiği, böyle bir zamanda değil beş ay, beş gün bile maaş alamamanın felâket olduğu vurgulandıktan sonra öğretmenlerin paralarının ödenerek bu perişan duruma son verilmesi, okulların ilerlemesi için bunun gerekli olduğu yazılmaktadır.

sadı. Sevr Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Yunanlılar Maarif Müdürlüğünü, Mekâtib-i İslâmiye-i Maarif İdaresi şekline dönüştürerek, Yunan Fevkalâde Komiserliğine bağladılar. Yunanlılar, Maarif Müdürünün görevine son verdikleri gibi bazı memurları da işten çıkardılar. 1921 Şubatında Mekâtib-i İslâmiye-i Maarif İdaresinin kadrosu, bir müdür vekili, bir müfettiş, iki kâtip ve bir hizmetliden ibaretti. Gerçekte bu kuruluş, Yunan Fevkalâde Komiserliğine bağlı olarak çalışan Yunan Eğitim Müdürlüğünün İslâm Okulları şubesinden başka birşey değildi. Yunanlılar, Müslüman halkın tepkisini çekmemek için, yeni kuruluşun bir İslâm kuruluşu olduğu imajını yaratmak istemişler ve bu ismi koymuşlardır. Nitekim, bu kuruluşa girmek için az çok Yunanca bilmek kaydı konulmuştu ki, bundan amaç Maarif Müdür Vekilliğine atanan Hüsnü Beyin de belirttiği üzere, müdürlükte görev yapan Türklerin işlerine kademeleli olarak son vermektir¹⁹.

Yunanlılar, bazı Türk okullarını hiçbir haklı gerekçeye dayanmadan kapatırlarken, bazılarının da kendiliğinden kapanmasını sağlamak amacıyla, ödeneklerini kestiler ve öğretmen maaşlarının ödenmesini engellemek için de ellerinden geleni yaptılar²⁰. Diğer taraftan yerli Rumlarla işbirliği yapan Yunanlılar, işgalden birkaç ay sonra, Rum okulları açmak için faaliyete geçtiler. İzmir'de Rumca yayınlanan Amalitiya gazetesine göre, 16 Temmuz 1919'da İzmir Metropolit Hrisostomos Efendi, yanında meclis-i cismani üyeleri olduğu halde Darağacı Mahallesine giderek, Ekim ayı başında bitmesi beklenen birkaç Rum okulunun inşaat projelerini inceledi. Bu okulların inşaatında, bölge Rumları önemli miktarda yardım yaptılar²¹. Stergiadis de, İzmir'de bir İyonya Üniversitesi kurulması için çalışmalarında bulundu. Bu amaçla Göttingen Üniversitesinden matematik profesörü Karatheodoris'i İzmir'e getirtti²².

İşgalden sonra Yunanlılar, şehirdeki Türk basınına denetleyen bir sansür heyeti kurdular²³. Sansür heyetinin başkanlığını, mütareke döne-

¹⁹ Su, *a.g.e.*, ss. 19-23

²⁰ Yunanlılar, öğretmen okulları, sultanî ve idadîler gibi modern eğitim yapan okulları kapatmışlar, medreselere dokunmamışlardır. Bunun nedeni halkın dinî inançlarına duydukları saygı değil, medreseleri Enosis yolunda engel olarak görmemeleridir.

²¹ *Ahenk*, 17 Temmuz 1919

²² İzmir'de Yunan Üniversitesinin kuruluşu ve çalışmaları hakkındaki 2251 sayılı ve 14 Temmuz 1920 tarihli yasa, Yunan Resmî Gazetesi sayı: 1347'den naklen Smith, *a.g.e.*, s. 107

²³ Smith, *a.g.e.*, ss. 384-85'de müttefiklere ait bir sansür kurulu da faaliyet gösteriyordu.

minde Yunan propagandası yapmak için Anadolu'ya gönderilen Michael Rodos yapıyordu. Bu heyetin, Türk gazeteleri hakkında on beş günlük kapatma kararları vermesi ve gazete müdürlerini tutuklaması nedeniyle, işgal döneminde İzmir'in Türk basınını temsil eden "Ahenk, Şark, Musavat, Islahat ve Saday-ı Hak"²⁴ gazeteleri üzerlerine düşen görevleri yerine getiremedi; Yunan Matbuat Müdürlüğünün verdiği bildirimleri yayınlamaktan başka birşey yapamadılar. Bunlardan Köylü Gazetesi ise, doğrudan doğruya Yunan çıkarlarını savunan bir tutum içine girdi²⁵.

İzmir'de işgal döneminde, mütareke dönemine ek olarak Taros, Proidos, Vima gibi Rumca gazeteler yayımlandı. Stergiadis'in Türkleri kışkırtacak yazı yazmaması için, Rum basınına yasak koymasına rağmen,²⁶ Rumca gazeteler, Türklere karşı ortak bir yayın politikası izlediler; gazete müdürleri, 1 Nisan 1922'de yaptıkları bir toplantıda, bir matbuat kalemi kurmağa karar verdiler ve beş kişilik bir idare heyeti seçtiler²⁷.

Yunanlılar, işgalden sonra vilâyette çalışan Türk memurlarının maaşlarını ve bordrolarını vilâyet muhasebe-i hususiyesine uğratmadan, doğrudan doğruya fevkalâde komiserlik veznesinden drahmi olarak ödeme yoluna gittiler ki bu, bağımsız olmak amacının bir göstergesi idi. Osmanlı Devleti bu duruma diplomatik yollardan itiraz etti. Amaç vilâyetteki daireleri Helenleştirmek, vilâyet muhasebe-i hususiyesini tasviye ederek para işlerini ele geçirmektir²⁸. İşgal bölgelerinde sıkıyönetim mahkemeleri kuran Yunanlılar, Osmanlı kaza hakkını hiçe saydılar ve işgal altındaki bölgelerde Osmanlı mahkemelerini görev ve yetkilerini kullanmaktan yoksun bıraktılar²⁹; bu mahkemeler kanalıyla halkı sindirdiler. Örneğin: Tire'de Kuva-yı Milliye ile temasta buldukları gerekçesiyle, Tire eşraf ve memurlarından 40 kişi, Bayındır'daki Yunan Divan-ı Harbine sevk edildiler³⁰. İzmir'deki Yunan askerî yönetimi, bölgede Tekâlif-i Harbiye Komis-

²⁴ Bunlardan Şark, 1920 yılı başlarında yayına başlamıştı. 1920 Ekiminde yayına başlayan Musavat Gazetesi ise, Islahat Gazetesi kadar olmasa bile itilâfçı idi.

²⁵ İzmir basını ile ilgili derli toplu bilgi için bkz: Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, ss. 103-111

²⁶ Smith, *a.g.e.*, s. 105'de İzmir'de yayınlanan haftalık "Kapanos" dergisinde Jön Türklerle alay eden bir şiir yayınlanınca, Stergiadis sansür heyeti başkanı Shepheris'in görevine son vermiş yerine Michael Rodas'ı getirmişti.

²⁷ *Islahat*, 2 Nisan 1922

²⁸ Su, *a.g.e.*, s. 22

²⁹ Su, *a.g.e.*, ss. 7-8

³⁰ Orhonlu, *a.g.m.*, s. 494

yonları kurarak, özellikle Yunan Ordusunun Ankara'ya doğru saldıracağı günlerde, halkın elindeki ulaşım araçlarına, kendi belirledikleri fiyattan zorla el koydular³¹. Yunanlılar, Sevr Antlaşmasıyla kendilerine bırakılan bölgeyi Helenleştirmek için yoğun çalışmalar yapıyorlardı.

Sonuçta, adalet dağıtmak için Batı Anadolu'ya geldiklerini söyleyen Yunanlılar, daha işgalin başladığı gün İzmir'i kana buladılar. İzmir ve artbölgesindeki Türk halkı, yaklaşık 40 ay ızdırap içinde yaşadı. Bu ızdırap, Yunan ordusunun Anadolu içlerine yürümeye karar verdiği dönemlerde daha da arttı. Oysa aynı dönemde, bölgedeki Rum ve Ermenilerin büyük bir kısmı işgalcilerle bütünleşerek, Yunan ordusuna maddî ve manevî her türlü yardımı yapıyordu. Ancak, ne İngiliz sermayesi ne de Anadolu'ya saldıran Yunan ordusunun çabaları, Ankara'da alevlenen millî uyanışı söndüremedi. Türk ordusu, 9 Eylül 1922'de İzmir'e girip Yunan ordusunu etkisiz hale getirirken, Yunanistan'ın Enosis düşüne, bir daha dirilmemek üzere son verdi.

İşgal döneminde Yunanlılar tarafından yapılan uygulamalar, Türk halkının vicdanında onulmaz yararlar açarken, bu uygulamaların doğal yansımaları, kurtuluşla birlikte kendini gösterdi. Millî Mücadele boyunca kurtarılması düşünüldüğü ve millî kurtuluşun simgesi haline geldiği içindir ki, işgal dönemine karşı oluşan tepkileri açıklamayı İzmir açısından ele aldık.

Türk Ordusu 9 Eylül 1922'de şehre girerken, Rumlar ve Ermenilerin bir kısmı evlerine çekildi, bir kısmı ise sahil ve büyük devletlere ait savaş gemileri arasındaki mavnalar üzerinde toplandılar. Taarruza başladığı günden, İzmir'e gelinceye kadar, geçtiği yerlerde yanmış ve yıkılmış köyler, şehirlere ve burada yaşayan sefil bir halkla karşılaşan Türk Ordusu,

³¹ *Saday-ı Hak*, 26 Nisan 1921'de, İzmir Askerî Komutanlığının yayımladığı askerî bildiride şöyle denilmektedir: Askerî yardıma dair olan 28 Mayıs 1887 askerî özel kanun değişikliğe uğradığı üzere ve Küçük Asya Ordusu Komutanlığının 29639-1919,1 numaralı emirnamelerini dikkate alarak ahaliyi aşağıdaki maddeleri uygulamaya davet ediyorum. Katır, binek araba ve beygir sahibi olanlar işbu beyannamenin neşrinden itibaren iki gün zarfında adı geçen hayvanlarını İzmir'de Bahribaba Meydanlığı ile Basmahane İstasyonu karşısındaki arazide toplanan Tekâlif-i Harbiye Komisyonlarına götürmelidirler. Tekâlif-i Harbiye suretiyle alınacak 4 ila 10 yaşlarındaki binek ve araba beygirleri için en çok 1400 drahmi tazminat verilmesi tayin edilmiştir. Hayvanlarını getirmeyen yahut saklayan veya sahte şahadetnameler kullananlar Divan-ı Harbe sevk edilerek kanun gereğince cezalandırılacak ve takip olunacaktır. İşbu emrim 27 Nisan 1921 tarihinden itibaren geçerli olacaktır. İzmir'de 21-8 Nisan 1921, İzmir Askerî Kumandanı Yorgi Meksas.

İzmir'e girdiğinde ne yerli Rumların, ne de Yunan Ordusunun kalıntılarını, toptan yok etme hareketine girişmedi³². İzmir yangını sırasında da ordu, Rum evlerinin yağmalanmasını önlemeye çalıştı³³. Yangından sonra evsiz ve sokakta kalan binlerce Rum ve Ermeni, Kemer İstasyonu yakınındaki barakalara, pavyonlara ve Alsancak İstasyonundaki demiryolu hangarlarına yerleştirildi ve beslenmeleri kolorduca sağlandı. Ordunun İzmir'e girdikten sonra, kırıcı davranmamasındaki en önemli etkenlerden biri, hiç şüphesiz Rumların kurtuluş sonrasında silâhlı direnişte bulunmaması idi³⁴. Zaten kurtuluştan hemen sonra, Batı Cephesi Komutanlığının verdiği emir uyarınca, olay çıkmasını önlemek için Rum erkekleri toplanmaya başlandı³⁵. Silâhla direnmeye kalkışan azınlıklara karşı ordunun davranışı sert oldu. İzmir Ermenileri, Türklerin kendilerini öldüreceklerine bağnazca inandıklarından, Türk askerlerine silâhlı ve bombalı saldırılarda

³² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: 3, Ankara (1954), s. 45'de, Mustafa Kemal, Chicago Tribune'nin İzmir'deki muhabinine verdiği demeçte, muhabinin "Ordunun İzmir'e girmesinden beri Türk askerinin ve sivillerinin hareketi nedir?" sorusuna karşılık "Görüyorsunuz ki İzmir'de hiç bir katliam vaki olmadı. Münferit yağma ve katl olaylarını menetmek mümkün değildir. Bir ordu 450 km yürüdüktan sonra bir şehre girer, bir de geçtiği yerlerde kendi yerlerinin yakıldığını, yağmaya uğradığını, akrabasının öldürüldüğünü kendi gözleriyle görürse böyle bir askeri zaptetmek zordur. Mamafih düzenin ihlâl edilmediğini görüyorsunuz. Biz intikam ve mukabelede bulunmak fikrinde değiliz. Buraya eski hesapları araştırmaya gelmedik. Bizim için mazi gömülmüştür" demişti. Fahrettin Altay, "İzmir Faciasının Muhakemesi" *Bellekten*, Cilt: 23/89 (1959), s. 156'da, 5. Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Paşa "İzmir'i Yunanlılardan geri aldığımız 9 Eylül 1922 gecesi, üç tümenli kolordumuz şehirde konakladığımız esnada, elimizde birkaç bin Yunan askeri ve zabıterleri esir bulunuyordu. Ne bunlara ne de Rum ahaliye hiçbir fenalık yapılmamış, intikam güdülmemiş, bütün halkın geceyi rahat ve neşe içinde geçirmesi temin olunmuştu" demektedir.

³³ Yangın sırasında Türk askerlerinin, Rum mahallelerinin çıkış noktalarına makineli tüfeklerle mevzilendiği ve yangın bölgesinden kaçmak isteyen Rumlara ateş ettiği söylentisi yayıldı. Cemal Kutay, *Ege'nin Kurtuluşu*, İstanbul (1981), s. 117'de *İllustration* dergisinin yazarlarından Fransız Paul Tappunier, yangın başladıktan sonra bir Türk subayının eşliğinde karaya çıktı ve yangın mahallini gezdi. Tappunier, Türk askerlerinin yanan mahallelerin talan edilmesini önlemek amacıyla bölgeyi kontrol altına aldığını belirttiikten sonra "Alevler arasında insan silüetleri görüyordum. Bunlar Türklere teslim olmamak için evlerini yakan ve alevler arasında ölmek cinnetine kapılmış fanatiklerdi" demektedir. Parlak, *Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, İzmir (1982), s. 468'de bu kişinin Fancon Messelaje olduğunu belirtirken, yine *a.g.e.*, s. 472'de yazar "Türkler, gemilere binmek ve ayrılmak isteyenlere istisnasız müsahama gösteriyorlardı" demektedir.

³⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 327'de, kurtuluştan hemen önce Rumların kurduğu millî savunma teşkilâtı, direnmek için Rumlara silâh dağıttı ise de birkaç küçük olay dışında Rumlara Türk ordusuna direnmediler.

³⁵ Türk İstiklâl Harbi, 2. cilt, *Batı Cephesi*, 6. kısım, 3. kitap, Ankara (1969) s. 122

bulundular. Olayları yakından izleyen görgü tanığı bir Fransız, 10 Eylül tarihini taşıyan mektubunda, kurtuluş sonrası Ermenilerin orduya karşı olan tavırlarını şöyle dile getirmiştir: “Ermeniler, Basmahane civarındaki mahallelerinde Türk askerlerine el bombaları attılar. Tabii onlar da buna ateşle karşılık verdiler. Özellikle Ermeni kilisesi, oldukça iyi hazırlanmış bir direnme merkezi halinde idi. Takviye alan Türk polisleri, bugün yarın bu direniş merkezini düşürmek için, hücumla geçecekler. Bütün olarak İzmir şehri hele Basmahane bölgesi, ağlanacak bir görünüşte. Sokaklarda yürümek bile tehlikeli, çünkü her tarafı sıkıca sarılmış evlerine sığınan Ermeniler, pencerenin ardından el bombası atmağa ya da tüfekle ateş açmağa hazır bekliyorlar³⁶. Türk askerleri, 11 Eylül günü Ermeni çetecilerin merkezi olan kiliseyi basarak, pek çok Ermeni çeteciyi etkisiz hale getirdi. Türk askerleri tarafından yakalanan Yunan askerlerinin büyük bir kısmı, Sarıkışla bahçesinde oluşturulan geçici esir kampında toplandılar³⁷.

Anadolu’dan kaçamayan Yunan askerlerine ve işbirlikçi azınlık ve Türklere karşı en büyük tepki, İzmir’in Türk halkından geldi. Kurtuluş-tan sonraki günlerde, İzmir içinde ve çevresinde tarla, bağ ve bahçelerde korku içinde saklanan ve Türk Ordusuna teslim olmayan Yunan askerleri, halk tarafından yakalandıklarında öldürüldüler. Yaklaşık üç buçuk yıl süren işgal boyunca İzmir, Atina yönetiminin Batı Anadolu’daki merkezi durumuna getirilmişti. İşgal dönemi boyunca, yerli Rumların büyük bir kısmının, Yunanlılara destek olması ve Yunan yönetimi ile bütünleşerek, uzun yıllar yanyana yaşadıkları Türklere karşı takındıkları tavır, kurtuluş sonrasında hoş olmayan olayların meydana gelmesine yol açtı. Bu olaylar içinde İzmir halkının, işbirlikçi Rumlara karşı tepkisini gösteren en çarpıcı olay şüphesiz, İzmir Metropoliti Hrisostomos’un³⁸, 10 Eylülde linç edilmesi idi.

³⁶ Umar, *a.g.e.*, s. 303-304

³⁷ *Batı Cephesi*, s. 127’de, 9 Eylül günü öğleden sonra saat 15.00’de Batı Cephesi Komutanlığına gönderilen raporda, Yunan esirlerinin sayısının 400 olduğu bildirildi. Umar, *a.g.e.*, s. 303-4’de bazı Yunan askerlerine esir muamelesi yapılmayıp öldürüldükleri görüldü ise de, bu şekilde ölenlerin sayısını tespit etmek mümkün değildir.

³⁸ İnceleme eserlerde ismi “Hrisostomos” veya “Hristostomos” olmak üzere iki farklı şekilde kullanılmıştır. Hrisostomos Rumca’da “Altın ağızlı” anlamına gelir. “Hristostomos’un ise anlamı yotur. “Hrisostomos” metropolitin takma adıdır. İşgal dönemine ait İzmir gazetelerinde “Hrisostomos” şeklinde kullanıldığı için biz de aynen kullandık. Kutay, *a.g.e.*, s. 172’de, İzmir metropoliti Hrisostomos, gençliğinde Ege kıyı şeridinin hemen bütün kiliselerinde vazife görmüş, tipik bir Ortodoks papazıydı. 1906 yılında İzmir Archeveque Metropolitanı olmuş, sonraları bu makamdaki rütbelerin en büyüğü olan Mega’lığa yükselmiş ve Fener Patriğinin solunda yer almıştı.

Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa İzmir'e girdikten sonra, Hrisostomos ve İzmir'li Rumların ileri gelenlerini vilâyet konağına çağırtdı. Hrisostomos, yanında Belediye Meclisi Üyesi Klimanoğlu, Çürükçüoğlu ve Türklerce sevildiği için paratoner olarak yanına aldığı Timoleon Efendi ile birlikte vilâyet konağına geldiğinde, orada bulunan Mustafa Kemal Paşa, Nurettin Paşa'ya "Senin dostundur! Git görüş, ben görüşmek istemem"³⁹ diyerek Paşayı dışarı gönderdi. Nurettin Paşa Hrisostomos'a artık kendisini Rum Metropoliti tanımayacaklarını, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini kabul edemeyeceğini, yerine bir vekil tayin etmesini söyledi. Hrisostomos'un dışarı çıktıktan sonra ölüsü bulundu. Metropolitin nasıl ve nerede öldürüldüğüne ilişkin değişik görüşler vardır:

A—Olayların görgü tanığı olan Fahrettin Paşa'ya göre, metropolit ve yanındakiler vilâyet konağından çıktıktan sonra, halk ile karşılaştılar. Halkın arasında bir yüzbaşı onun yolunu keserek, kendisini "Zito Mustafa Kemal" diye bağırttı. Fahrettin Paşa devamla, "Papaz güzel sözlerle kendisini savunmak istiyor, halkın heyecanı da bu arada artıyor, aleyhte sözler söyleniyordu. Metropolit, güzel sözlerle halkın heyecanını yatıştırmaya çalışıyordu.... Kalabalık içinde ilerlemeye koyuldu. O ilerledikçe halk onu takip ediyordu. Yavaş yavaş sıkışan ve çıkış yolu bulamayan Hrisostomos, nihayet halkın arasında sürüklenmeye başladı, biraz sonra da ezildi, cansız yere serilip kaldı"⁴⁰ demektedir. Fahrettin Paşa'ya göre olay, vilâyet konağı önünde meydana geldi.

B—Kurtuluş savaşı yıllarında ve daha sonraki yıllarda cellâtlık yapan Ali Ağa'ya göre olay şöyledir: Nurettin Paşa, Hrisostomos'la görüştüktan sonra kendisini çağırtdı ve onun ifadesiyle "Alın bunu, kendisine bir zarar vermeden kararı yerine getirin" dedi. Papaz, muhafızların himayesinde, bulunduğu yerden çıkarıldı ve idam hükmünün yerine getirileceği Namazgâh istikametine yürünmeğe başlandı. Ali Ağa devamla "biz giderken peşimizdeki kalabalık da her dakika artıyor ve tehlikeli bir durum meydana geliyordu. Tam, yıkık minarenin yanına gelindiği zaman kalabalık had safhada idi ve bağrısmalar başladı. Bu gavuru, bu Türk düşmanını, bu casusu nereye götürüyorsunuz? Bırakın onun hesabını biz görelim! Gürültü gittikçe arttı ve kalabalık üzerimize yürümeye başladı. Jandarmalar ise ne yapacaklarını şaşırılmışlar, galeyana gelenleri telkine çalışıyorlardı.

³⁹ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, İstanbul, (1970), s. 360

⁴⁰ Altay, *a.g.e.*, ss. 360-1

Fakat nasıl olduysa oldu, kaşla göz arasında papaz birden ortadan kayboluverdi. Ne oluyor ey ahali? Ne yapıyorsunuz? Bu yaptığınız doğru değil. Zaten kanun onun cezasını vermiş bulunuyor demeye kalmadan, Hrisostomos parça parça edildi ve cesedi de bir kenara fırlatılıverdi⁴¹” demektedir. Ali Ağa'ya göre metropolit, Namazgâh'a doğru gidilirken yolda öldürüldü.

Çalışmalarımızda, Hrisostamos'un bir mahkeme kararıyla idama mahkum edildiğine ilişkin hiçbir kayda rastlamadık. Kaldı ki, idam cezaları kışlaya yakın olduğu ve karışıklık çıktığı takdirde bastırılmaları amacıyla, genellikle vilâyet konağı önünde uygulanırdı. Hrisostomos'un, Namazgâh'a doğru giderken öldürüldüğünü varsayarsak, Türklerin kaynaştığı yerlerde yapılan bu uzun yürüyüş ve sonrasında meydana gelen bu linç olayını, Nurettin Paşa'nın tertiplemediği konusundaki görüşlere ağırlık vermemiz gerekmektedir⁴².

Kurtuluştan sonraki günlerde, halkın işgal dönemine karşı tepkileri artarak devam etti. Bu yüzden vilâyet makamı, “Ahalinin bazı kişileri tutarak karakollara getirmekte olduğu haber alındı. Yunan işgali esnasında kabahat işleyenlerin ve kötülük edenlerin şahsî hüviyetleri hakkında zabıta memurlarına ihbaratta bulunmak bir millî vazife ise de, ancak bu gibi şahısları takip ve yakalama görevi, sadece inzibatla görevli askerî ve mülkî memurlara ait olduğundan, ahalinin kendiliğinden bu gibi görevlere müdahale etmemeleri ve aksi harekette bulunacakların haklarında kanunî takibat yapılmak üzere Divan-ı Harbe sevk edilecekleri ilân olunur”⁴³ şeklinde bir açıklama yapmak zorunda kaldı.

Yunan işgalinden kurtulan bölgelerde, kurtuluştan kısa bir süre sonra Divan-ı Harpler kuruldu⁴⁴. Seyyar nitelikte olan bu mahkemelerin kurulup çalışmaya başlaması ile birlikte, hukukî olmayan yargılama ve cezalandırma işlemi, yerini mahkemelerin hukukî kararları ve uygulamalarına bıraktı. İzmir 1. Divan-ı Harb-i Askerîsinin basından saptadığımız kararları şunlardır:

⁴¹ *Yeni Asır*, 2 Ağustos 1975

⁴² Morali, *a.g.e.*, s. 163, Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul (1984), s. 324

⁴³ *Şark*, 29 Eylül 1922

⁴⁴ *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Cilt: 23, Ankara (1960), s. 410'da, T.B.M.M.'de 14 Ekim 1922 günü görüşmelerde, Afyonkarahisar Milletvekili Nebil Efendi, Başbakan Rauf Bey'e Divan-ı Harplerin kurulup kurulmadığını sormuş, Rauf Bey bölgelerini tayin etmemekle birlikte gerekli gördükleri yerlerde çalıştıklarını söylemiştir.

1— Düşmanla birleşme ve işbirliği yaptığı cürmüyle maznunen, Köylü gazetesi sahibi ve müdür-ü mes'ulü Mehmet Refet müttehim olup şu anda firarda olmasından, ceza mahkemeleri usulünün özel maddesi uyarınca, kendisine on gün mehil verilmiş olmakla, adı geçen sürenin sonunda teslim olmadığı takdirde, hakkında giyaben mahkeme yapılacağı ve malının haczedileceği bildirilmiştir⁴⁵.

2— İzmir 1. Divan-ı Harp Başkanlığı, Hiyanet-i Vataniye suçlarından eski belediye reisi bilinen firarî Hacı Hasan Paşa hakkında on günlük bir mehil kararnamesi yayınlamıştır⁴⁶.

3— Düşmanın firarı esnasında, Arıkbaşı İstasyonunda, on sekiz İslâmı gazla yakan Atanas ve Yorgopulos, Bayındır'da asılarak idam olunmuşlardır⁴⁷.

4— Düşmanla işbirliği, Müslümanları katl, saygıdeğer kişilere taarruz, alıkoyma ve gasp, yakma, düşmana casusluk yapma halleriyle itham olunan, Sarınikolakiolu Panayot, Sotirioğlu, Yorgi, Dimitrioğlu Yorgi, Markoğlu Panayot, Torbalılı İbrahim Şükrü, Tevhadioğlu İspiro, İzmirli avukat Yorgaki bu sabah, bayram yerinde asılarak idam edilmişlerdir⁴⁸.

5— İşgal faciasında, düşmana silâhli kılavuzluk ve üç müslümanı şehit eden bakkal Yorgi, çete halinde çeşitli İslâm hanelerine eziyetler yapan Todorioğlu Mihail, işgalde sekiz Müslümanı şehit eden kasap Yani, çetecilikle islâm ahaliye işkence eden Zaharioğlu Yorgi ve Mihaliolu Ansati, düşmana hizmet ve yardım eyleyen Kilidosoğlu Vasil, düşmanla silâhli işbirliği eden Kuleli Mehmetoğlu Ali Çavuş bugün saat beşte, pazar yerinde asılarak idam edilmişlerdir⁴⁹.

6— Düşman askeri ile beraber Kuvve-i İslâmiyeye tecavüz ve asker ailelerine taarruz ve diğer sebeplerden Türk ve Rum birkaç kişi Divan-ı Harp kararıyla bugün asılarak idam edilmişlerdir⁵⁰.

7— Sisam'dan Anadolu'ya geçerek, büyük ve küçükbaş hayvanları gasp, birçok Müslümanı şehit ve düşmana casusluk etmekle suçlanan, Söke'nin

⁴⁵ *Şark*, 18 Aralık 1922

⁴⁶ *Yenigün*, 23 Aralık 1922

⁴⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Aralık 1922

⁴⁸ *Yenigün*, 1 Ocak 1923

⁴⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ocak 1923

⁵⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1923

Bağarası karyesinden Dimitrioğlu Andoriko ve Kuşadalı Yorgioğlu Elki, Divan-ı Harp kararıyla Söke'de asılarak idam edilmişlerdir⁵¹.

8— İhtiyat zabiti İstanbullu Ali Galipoğlu İsmail ile Yozgatlı asker Ahmet ve Karaağaçlı Nuri'nin Yunan hükûmetine iltica ederek, melûn Çerkes Ethem ve arkadaşlarının idaresindeki Anadolu İhtilâl Fırkasına katılarak çete teşkil ve silâhla Anadolu toprağına çıkarak müfrezelerimize silâh kullanma, millet ve hükûmet aleyhine imza edilmiş beyannameler ve zararlı evrak çıkarmağa cüret ettikleri anlaşıldığından, mahkeme kararı uyarınca bu sabah park önünde asılarak idam edilmişlerdir⁵².

Kurtuluş sonrası önemli sorunlardan biri de, Kurtuluş Savaşı döneminde Yunan işgal bölgesi içinde kalan Türklerin durumları idi. 20 Eylül 1922'de, İzmir milletvekili Tahsin Bey ve arkadaşları, işgal bölgesinde kalıp düşmanla işbirliği yapanlar dışındakilere af ilân edilmesi konusunda, T.B.M.M.'ne bir teklif getirmiş, teklif taslak haline getirilmesi için Başkanlığına takdim olunmuştur⁵³. Bakanlar kurulu, Adliye Bakanlığının 7 Ekim 1922 tarihli ve 1930 numaralı tezkeresi üzerine, 12 Ekim 1922'de, işgalden kurtarılan bölgelerden işgal sırasında çıkmamış ve hiçbir memuriyet kabul etmemiş olanlarla, İstanbul'daki memur ve işçilerden millî isteklere muhalif davranmamış olanların, şu anda bağlı buldukları bakanlıklarca yapılacak incelemelerden sonra istihdam edilmeleri kararlaştırıldı⁵⁴. Yunanlılar ile işbirliği yapmış olan Türkler, İzmir 1. Divan-ı Harbî Askerîsi tarafından yargılandılar ve gerekli cezalara çarptırıldılar. Bunlardan, işgal döneminde İslahat Gazetesinde yazan Avukat Süreyya idam cezasına çarptırılırken⁵⁵, Divan-ı Harp tarafından gıyabında muhakeme edilen ve yakalanamayan Köylü Gazetesi sahibi Mehmet Refet⁵⁶ ile, işgal sırasında 17. Kolordu Komutanı olan Ali Nadir Paşa, eski İzmir Kadı Müşaviri Ahmet Asım, İzmir'de Avukat Sait, Lozan Barış Antlaşması sonucu, T.B.M.M.'nin 16 Nisan 1924 tarihli ve 487 sayılı genel af yasası kapsamında tutulmayan ve 150'likler diye bilinen listeye dahil edilmişlerdir.

⁵¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Haziran 1923

⁵² *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Haziran 1923, Konunun arşivlerimizdeki belgelerin gün ışığına çıkmasıyla daha da zenginleşeceğini, yeni boyutlar kazanacağını sanıyoruz.

⁵³ *Ceride*, Cilt: 23, s. 109

⁵⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt: 3, İstanbul (1929), s. 136

⁵⁵ Morali, *a.g.e.*, ss. 163-64

⁵⁶ İlhami Soysal, *150 'likler*, İstanbul (1985), s. 57'de Bakanlar Kurulunun hazırlayıp 1 Haziran 1924'de Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu liste 149 kişi iken, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle 150. isim olarak Mehmet Refet listeye alınmıştır.

T.B.M.M.'si 28 Mayıs 1927'de kabul ettiği bir başka yasayla da, bu 150 kişiyi Türk vatandaşlığından çıkarmıştır⁵⁷.

Öte yandan, 18 Eylül 1922'de kabul edilen bir yasayla, düşmandan kurtarılan bölgelerde, işgal ve kurtuluş tarihleri arasında işlenen suçlar hakkındaki davalara bakmağa yetkili seyyar hakimlerle, sosyal yardım (muavenet-i içtimaîye) komisyonlarının faaliyetlerini takip etmek için Bursa, İzmir, Balıkesir ve Kütahya'da birer denetleme heyeti teşkil edildi⁵⁸. Yasaya göre bu heyetler, T.B.M.M.'den bir üyenin başkanlığı altında maliye, adliye, sosyal yardım ve dahiliye bakanlığından seçilmiş birer üyeden kurulmuş bulunacaktı. Denetleme heyetlerine geniş yetkiler tanındı. Bunlar, merkeze bağlı memurları işten çıkarma ve değiştirme veya mahkemede yargılamak üzere gerekli kişiler ve ait olduğu bakanlığa bildirme yetkisine sahipti. Söz konusu makamlar, yapılan başvuruya üç gün içinde cevap vermediği takdirde, memurlara işten el çektirebilirlerdi.

Hükûmetin ısrarı üzerine Encümen-i Mahsus, 2 Aralık 1921'de kurtarılmış bölgelerde geçici ceza mahkemeleri kurulması için bir tutanak hazırladı. Bu tutanakta bir başkan, bir savcı ve iki üyeden kurulu bir mahkeme önerildi. Encümenin geçici ceza mahkemeleri kurulması yolundaki teklifi, 14 Aralıkta reddedildi. Mecliste, kurtarılmış bölgelerde verilen kararları uygulama yetkisi ile İstiklâl Mahkemelerinin gönderilmesi konusu görüşülmeye başlandı. Dahiliye Bakanının, İzmir'de 130 polisin görev yaptığını bildirmesi iyi etki yaptı. 6 Aralık 1922'de işgal ve harpten sonra kurtarılan bölgelerde meydana gelen fevkalâde hâl için: 1-Bursa, Bilecik, Eskişehir ve Karesi, 2-Kütahya, Karahisar, Aydın, Denizli civarı, 3-İzmir ve Saruhan civarı olmak üzere üç İstiklâl Mahkemesi kurulması uygun görüldü⁵⁹. İzmir İstiklâl Mahkemesi, kurulması için gerekli tüm yasal yükümlülükleri yerine getirmesine rağmen, zaferin getirdiği rahatlıktan dolayı çalışmadı. Bazı milletvekilleri oylamaya dahi katılmayacaklarını belirttikleri için bu konu mecliste bir daha görüşülmedi.

Sonuç olarak, kurtuluştan sonra İzmir ve çevresi Türk halkının, işgalcilere ve onların yerli işbirlikçilerine karşı tavrı, yaklaşık 40 ay süren işgal dönemi uygulamalarının doğal yansımaları idi. Ankara yönetimi, kurtuluş

⁵⁷ Soysal, *a.g.e.*, ss. 59-62

⁵⁸ *Düstur*, Cilt: 3, s. 128

⁵⁹ Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, Cilt: 1, İstanbul (1975), s. 187, *Tanin*, 13 Aralık

sonrasında intikam duyguları ile hareket etmedi. Bölgeye gönderdiği sey-yar Divan-ı Harp Mahkemeleri ile yargı insiyatifini eksiksiz olarak eline aldı. İşgalcilere yardım etmiş olanların tümünün yargı önüne çıkarıldığı söylenemez. Mustafa Kemal Paşa T.B.M.M. Başkanı ve Türk Ordusunun Başkomutanı olmak vasfıyla “Biz intikam ve mukabelede bulunmak fikrinde değiliz. Buraya eski hesapları araştırmaya gelmedik. Bizim için mazi gömülmüştür⁶⁰” derken barışa duyduğu özlemi dile getiriyordu. Artık Cumhuriyet rejimine giden Türkiye’nin hedefi, çağdaşlaşmak için barış içinde kalkınma ve Mustafa Kemal’in de dediği gibi iktisat, ilim ve irfan zaferleri idi.

⁶⁰ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: 3, s. 45